

Politiegeschiedenis: meer dan een beetje zand in de vergeetmachine?

Terugblik op het themanummer *Herinneren en vergeten in de politie*

Guus Meershoek

Lector Politiegeschiedenis, Politieacademie

Onlangs werd ik gevraagd voor een politieblad een biografische bijdrage op zijn historische merites te beoordelen. Beschreven was het lot van een Nederlandse politiemann, lid van een gekazerneerde eenheid, die in september 1944 – toen het even leek dat Nederland werd verlost van de Duitse bezetting - had gerebelleerd tegen de Duitsgezinde leiding en daarop was afgevoerd naar een Duits strafkamp. Rond de bevrijding, na acht ongetwijfeld ellendige maanden, was hij teruggekeerd, had de politiedienst hervat maar over zijn ervaringen had hij daarna gezwegen. De auteur had deze politiemann in zijn jeugd gekend, was zelf ook politiemann geworden en had na diens dood ontdekt dat de man voor straf in dat Duitse kamp had gezeten. Hij was in hem een held gaan zien, een miskende held, en had nu op basis van schaarse familiepapieren een gloedvol portret geschreven. Ik las dat echter met pijn in het hart, wetend dat de man in Schalkhaar in nationaalsocialistische geest was opgeleid, in een tijd dat de rekruten daar de Hitlergroet moesten brengen, en dat zijn gekazerneerde eenheid was ingezet bij het oppakken van joden en jongens voor de arbeidsinzet. Ik wees de redactie op die feiten. Men begreep mijn punt, maar wist de auteur er niet toe te brengen deze aan het verhaal toe te voegen. Het verscheen in de oorspronkelijke vorm.

Het was niet mijn eerste nederlaag als historicus tegenover de politie. Toen ik zo'n vijftientig jaar eerder in het toentertijd nog bestaande Rijkspolitiemuseum een tentoonstelling over de Nederlandse politie tijdens de Duitse bezetting had samengesteld, meldde zich bij de leiding van het museum een politiemann met de nalatenschap van zijn vader, bestaande uit enkele vervalste persoonsbewijzen en bonkaarten en enkele Duitse stempels. Ik werd verzocht die in de tentoonstelling op te nemen. Dat werd lastig toen de man erop stond dat de stukken zouden worden bevestigd op het eerste paneel, dat het eerste halfjaar van de bezetting belichtte. Zijn vader was immers, zo verzekerde hij, direct na de Duitse inval in verzet gegaan. Dat er toen nog geen persoonsbewijzen waren en dat het opnemen van zijn souvenirs op die plaats daarom niet gepast was, kon hem niet op andere gedachten brengen. Uiteindelijk plaatste de museumleiding de voorwerpen als compromis op een paneel dat gebeurtenissen in 1941 belichtte.

Meer dan eens heb ik mij afgevraagd of ik op zulke momenten meer professionele hardheid had moeten betonen, op mijn strepen had moeten staan en maar had moeten zien waar het op uitdraaide. Liet ik me niet teveel leiden door misplaatst mededogen voor de ijveraars met hun goede bedoelingen? Weerhield mijn oog voor de verscholen persoonlijke tragiek mij niet van het opkomen voor het publieke belang van waarheidsgetrouwe informatie? Verschulde ik me niet te gemakkelijk achter de gedachte dat ik geen verantwoordelijkheid droeg?

Vijfentwintig jaar geleden was ik een beginnend historicus, nog volop in de weer met het schrijven van een proefschrift over de politie tijdens de bezetting. Ik verdrong mijn boosheid met de gedachte dat ik in die publicatie de toenmalige omstandigheden waaronder de politie doorwerkte, glashelder zou presenteren zodat zulke pijnlijke misvattingen niet meer mogelijk zouden zijn. Dan zou men begrijpen hoe de situatie was geweest en welke betekenis politieel handelen en nalaten hadden gehad, dan kon het oorlogsverleden onder ogen worden gezien. Toen mijn proefschrift echter was verschenen, mocht ik op veel plekken er wat over komen vertellen maar uitnodigingen van de politie kreeg ik niet.

Ondertussen had ik bij het promotieonderzoek zelf ook een concessie gedaan. In mijn gesprekken met oude heren die tijdens de oorlog inspecteur van politie waren geweest, was ik op het spoor gekomen van Sybren Tulp, een koloniaal militair die na de Februaristaking van 1941 op aandrang van de bezetter tot hoofdcommissaris in Amsterdam was benoemd, daar ruim een jaar later de deportatie van de joden op gang had gebracht, maar die opmerkelijk genoeg in de geschiedschrijving van de bezetting onvermeld was gebleven.¹ Met zijn ruime koloniale ervaring met het leiden van strafexpedities tegen opstandige minderheden had hij mijn toentertijd onervaren gesprekspartners gemakkelijk naar zijn hand kunnen zetten. Na de bevrijding hadden zij carrière gemaakt, zorgvuldig zwijgend over de traumatische ervaring aan het begin van hun loopbaan. Beschaamd spraken de meesten met grote moeite over die misstap met voor de slachtoffers fatale consequenties. Ik besloot hun verklaringen te anonimiseren en weigerde aan opdringerige journalisten hun contactgegevens te verstrekken.² Ook dat deed ik misschien wel uit mededogen, maar over het doen van die concessie heb ik weinig twijfel. Ditmaal werd de waarheid geen geweld aangedaan. Het onthullen van hun identiteit zou niets hebben toegevoegd aan de beschrijving van de gebeurtenissen, hoogstens had het licht geworpen op hun naoorlogs wedervaren, en hun verschijning

---

¹ Lou de Jong noemt hem in het duizenden pagina's tellende *Het Koninkrijk der Nederlanden in de Tweede Wereldoorlog* tweemaal in een bijzin, namelijk in deel V op pagina 28 en deel VI op pagina 237.

² Behalve in het enkele geval dat degene daar tegenover mij toestemming voor gaf. De interviews liggen inmiddels voor onderzoekers ter inzage bij het NIOD.

in de media zou naar mijn overtuiging slechts kortstondige publieke opwinding hebben teweeggebracht en weinig hebben bijgedragen aan publiek inzicht in het oorlogsverleden van de politie.

In elk van deze voorvallen was de publieke herinnering aan politieoptreden in het geding, in het bijzonder hoe je als historicus daar aan kan bijdragen. Op het eerste gezicht lijkt dat eenvoudig: voorbije gebeurtenissen waarheidsgetrouw reconstrueren en het ontstaan van het bestudeerde fenomeen overtuigend verklaren, in de hoop zo de voorhanden kennis van en het bestaande inzicht in het verleden te vergroten. In de afgelopen drie decennia is zo in Nederland ook over het politieverleden meer bekend geworden.

Geschiedschrijving is echter niet alleen een aangelegenheid van vakgenoten maar ook zorg voor cultuurgoed: als historicus wordt je ook geacht bij te dragen aan het historisch besef in de samenleving, aan het waarheidsgehalte van het publieke beeld van het verleden. Van een historicus van de politie mag verwacht worden dat hij of zij met de beoefening van het vak van betekenis is voor de politie zelf en voor wie in het dagelijks leven met de politie te maken heeft. Dat is een lastigere opgave dan de eerste en op dat vlak is in Nederland veel minder bereikt. De voorbeelden wezen daar al op.

Onder onderzoekers bestaat in ruime mate een vrije competitie van opvattingen, zoals de negentiende-eeuwse filosoof John Stuart Mill die nodig achtte voor waarheidsvinding. Hij verwachtte dat tussen gelijke, voor rede vatbare partijen die elk hun visie op de werkelijkheid poneren, in de discussie uiteindelijk onvermijdelijk de meest overtuigende prevaleert.³ Door elkaar op hun bijdrage aan de kennisvermeerdering aan te spreken, onderhouden historici de aan het onderzoek inherente, professionele normen. Hoewel wij niet meer Mills stellige optimisme delen, is in de moderne geschiedschrijving duidelijk van zo'n kwaliteitsverbetering sprake. Bij de politiegeschiedschrijving – een kleine loot aan die grote stam - gebeurt dat nog slechts mondjesmaat.

Aangenomen mag worden dat bij een verdere groei van het aantal publicaties de politiegeschiedschrijving ook van dat mechanisme zal profiteren en daarmee ook een deel van haar publieke taak zal vervullen. Problematisch is vooral het resterende deel: het historisch besef van de politie als instituut. Bij die opgave bevindt een historicus zich in een andere positie dan in de kring van vakgenoten. Tegenover de politie staat hij of zij niet als gelijke partij. Ook al betreft het gebeurtenissen in een ver verleden, de politie meent al snel zelf voorwerp van onderzoek te zijn en

---

³ J.S Mill betoogt dat in het tweede hoofdstuk van *On liberty*.

zet zich schrap. Niet vreemd want zij heeft andere belangen en verantwoordelijkheden dan een historicus, onder meer de zorg voor een gunstig, zo niet onberispelijk imago. Als het eigen verleden opspeelt, bekommert de politie zich eerder om het aanzien van de eigen organisatie (immers een bron voor de legitimiteit van haar optreden) dan om het verwerven van inzicht in de toenmalige gang van zaken.⁴

Die afwerende houding valt de politie gemakkelijk omdat in de organisatie kennis van het verleden ronduit nutteloos wordt gevonden. Strikt genomen heeft men gelijk: geschiedenis gaat over zaken die voorbij zijn en de politie dient zich te bekommeren om problemen die nu spelen en is blij als die zijn geweken. Maar die onachtzaamheid is ook kortzichtig want veel dat voorbij is, werkt ongemerkt door in het heden. Zoals William Faulker schreef: ‘The past is not dead. It is not even past.’ Wie het verleden kent, snapt beter wat op hem afkomt. En komt het bij politiewerk juist niet op dat laatste aan.

Als je vasthoudend bent, stuit je, ook als het geen slecht nieuws betreft, als historicus vooral bij politiemangers op meer dan onverschilligheid, op onwil om kennis te nemen van het eigen verleden. Die weerstand is moeilijker te duiden en betreft zeker niet alleen het oorlogsverleden.⁵ Naar mijn indruk berust deze op een intuïtief besef dat een breder gedeelde kennis van het eigen verleden de eigen handelingsvrijheid bedreigt. Dat irriteert omdat men graag ‘een streep onder het verleden’ zet, in de verwachting zo ‘de handen vrij te hebben.’ Historisch besef belemmert de verleidelijke sprong in het duister, doordat het dwingt tot reflectie op voorhanden opties, verdiscontering van eerdere ervaringen en gedegener publieke verantwoording. Het is veel aantrekkelijker telkens weer ‘het wiel uit te vinden.’⁶

Een dergelijke weerstand tegen historisch besef is niet uniek maar is wel sterker dan elders omdat politie hiërarchisch is georganiseerd en gericht is op gezagsuitoefening en geweldsaanwending. In de kern is het een machtsapparaat dat, als het er op aankomt, vrij wil zijn in zijn doen en laten. Dat de krijgsmacht, die dit ook is, wel een sterk historisch besef heeft, getuige bijvoorbeeld het bestaan van een groot, onafhankelijk historisch onderzoeksinstituut, het Nederlands Instituut voor

---

⁴ Illustratief is dat de Nationale Politie, toen zij werd geconfronteerd met het bijzonder vooringenomen boek *Jodenjacht* van de hand van Ad van Liempt en Jan H. Kompagnie (Amsterdam: Balans 2011), niet aan het NIOD vroeg om een studie naar de betrokkenheid van de Nederlandse politie bij de vervolging en deportatie van de joden maar om een monografie over politieverset.

⁵ Eerder is sprake van het tegendeel. In de praktijk spreekt de Duitse bezetting met de daarmee verbonden problematiek van gehoorzamen aan een vijandige gezagsdrager politiemensen nog steeds erg aan, vermoedelijk omdat het een uitzonderlijke situatie was en toen schijnbaar goed en fout duidelijk te onderscheiden waren.

⁶ Ik bedien mij hier van het in de politie gangbare jargon.

Militaire Historie (NIMH), valt te verklaren uit de lange perioden van oefening die militairen van oudsher kennen en die tijd voor reflectie bieden.

Nu wil ik in deze oratio pro domo het belang van historische kennis voor de politie ook niet overdrijven. Politiewerk is een praktisch vak dat bovenal fysieke en sociale vaardigheden vergt en een flinke dosis mensenkennis. Het is gericht op de korte termijn: interveniëren in noodsituaties. Voor leidinggevenden zijn managementvaardigheden onmisbaar. Maar historisch besef, gevoed door onafhankelijk onderzoek, kan aan vakkundig politieoptreden iets waardevols toevoegen. Het politieke vermogen de eigen wil door te zetten tegenover zich misdragende burgers heeft meer tegenwicht nodig dan rechtsregels, ook de verbeeldingskracht in de vorm van het vermogen om het eigen handelen in ruimer verband te zien. Historisch besef biedt dat vermogen en daarmee de impuls om doordacht op te treden. Kennis van de inspanningen van voorgangers, van hun overtuigingen en ervaringen helpt om kritisch naar het eigen optreden te kijken, om zich voor te stellen wat de consequenties van eigen interventies kunnen zijn en sterkt zo het eigen verantwoordelijkheidsbesef en rechtstatelijk bewustzijn. Alle reden dus te blijven ijveren voor meer onderzoek naar het politieverleden.

Historici moeten blijven bijdragen aan de uitbreiding van de kennis van het politieverleden en haar integratie in de algemene geschiedschrijving maar als zij ook voor de politie van betekenis willen zijn, wordt van hen veel gevergd. Zij moeten telkens weer bepalen in welk van beide domeinen hun inspanningen het meest vrucht dragen, zowel op korte als op lange termijn. Publiceer je in een politietijdschrift, een wetenschappelijk blad of voor een breed publiek? Zolang politiegeschiedenis geen institutionele bedding heeft, is dat een persoonlijke afweging. Bij het overwinnen van de politieke weerstand tegen historisch besef wordt van hem of haar creativiteit gevergd, bijvoorbeeld door in de keuze van historische genres, zoals de biografie, en van vormen van kennisoverdracht, zoals historische beelden, aansluiting te zoeken bij actuele problemen. Daarbij is de kunst noch toe te geven aan de sterke behoefte van de politie aan aanbevelingen en instructies noch aan de wens van haar public relations managers aan een beeld van het verleden dat gestage vooruitgang suggereert. Historisch besef daagt veelal pas na confrontatie met verwarring scheppende feiten, soms pas na acceptatie van onwenselijke feiten. Met recht dat een historicus zich daarom geregeld afvraagt of hij of zij wel assertief genoeg is in de verdediging van de feiten.

Geschiedenis is voor de politie van waarde, van grotere waarde dan al het beleidsonderzoek, juist doordat het geen recepten biedt maar een spiegel is waarin politiemensen zich deels kunnen herkennen en tegelijk de bredere context van het beschreven politiewerk kunnen zien en zo

aangespoord worden hun eigen optreden in een breder perspectief te plaatsen. Goede geschiedschrijving stimuleert de verbeeldingskracht en helpt zo politiemensen prudent te handelen.

Terugblikkend meen ik dat het themanummer *Herinneren en vergeten in de politie* aan de uitvoering van die tweeledige opgave heel wel bijdraagt. Zo kijkt Johan Joor met een nieuwe, professionele blik naar het ontstaan van de politie in Nederland en doet dat niet alleen op basis van veel grondiger onderzoek in de bronnen dan zijn voorgangers maar ook in discussie met de inmiddels over dat verleden ontvouwde visies. Werd Nederland tijdens de Inlijving een Frans raamwerk opgelegd waarop na de bevrijding van 1813 werd voortgebouwd of was sprake van doorwerking van een veel oudere, Hollandse traditie met als centrale speler de (hoofd)officier van Justitie? Aan de hand van de bronnen beargumenteert Joor dat de hervormingen onder Lodewijk Napoleon veel beter als het begin kunnen worden gezien. Die bevinding verandert ook ons perspectief op de politie onder het bewind van koning Willem I.

Tegelijk laten Els Enhus en Margot de Koster ons met hun bijdrage voorbeeldig zien hoe historisch onderzoek een spiegel kan zijn voor de huidige politiepraktijk. Aangrijpingspunt voor hun betoog is de metaalmoetheid en het verlies aan legitimiteit waaraan in veel landen de strategie community policing momenteel onderhevig is. Zij willen de relatie van de politie met burgers herijken en werpen daartoe hun blik op de toestand van de samenleving rond 1900 toen de wereld voor het eerst een fase van globalisering doormaakte, terrorisme en migratie de samenleving ook destabiliseerden en de politie professionaliseerde. Hun conclusie: de politie beziet momenteel haar betekenis voor de burgers veel te dogmatisch. Resteert een open vraag: kan onderkenning van de ambiguïteit de relatie met de burgers revitaliseren?